

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2023.9>

ŠIUOLAIKINĖ LIETUVIŠKOJI KOMIKSŲ KULTŪRA IR ISTORIJOS MOTYVAI JOJE

Kasparas Svitojus

SANTRAUKA. Straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu (1990–2022) lietuvių kalba išleistiems komiksams ir juose naudojamiems istoriniams siužetams apžvelgti. Atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje komiksų formato raida, palyginti su kitais pasaulio regionais, atsilieka. Išnagrinėjus lietuviškus komiksus paaiškėjo, kad dauguma jų yra istoriniai ir tik paskutiniu dešimtmečiu žanras santykinai pakito. Lietuvoje išleistus istorinius komiksus galima suskirstyti į biografinius, nuotykinius, edukacinius arba skirtus konkrečiam procesui, įvykiui ar objektui perteikti. Dominuoja XX a. įvykiai ir asmenybės. Lietuviškuose komikuose istorija pristatoma per įvairius reiškinius, tokius kaip apranga, architektūra, atpažįstamos istorinės asmenybės ir kt.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: istoriniai komiksai, komiksų kultūra Lietuvoje, vizualiosios medijos, istoriniai motyvai.

The Contemporary Lithuanian Comic Culture and the History Motifs within it

SUMMARY. The article focuses on comics published in Lithuania during the period of Lithuanian independence (1990–2022) and the historical plots used in them. The conducted research showed that the development of the comics format in Lithuania lags behind compared to other regions of the world. After researching Lithuanian comics, it became clear that most of them are historical and only in the last decade their genre has relatively changed. In Lithuania, historical comics can be divided into biographical, adventure, educational, or intended to convey a specific process, event or object. They are dominated by the 20th century events and personalities. In Lithuanian comics, history is presented through various phenomena such as clothing, architecture, recognizable historical figures, etc.

KEYWORDS: comics culture, comics in Lithuania, Lithuanian comics, visual media, historical comics, historical motives.

Įvadas

Šiomis dienomis komiksai, kaip patogus ir pagavus būdas bet kokiam pasakojimui perteikti, yra paplitę visame pasaulyje, neaplenkiant ir Lietuvos. Kaip teigia vienas iš lietuviškų komiksų autorių ir dailininkų – Tomas Mitkus, komiksai artimesni medijų, o ne literatūros žanrui, nes, derinant skirtingas metodikas, sujungiant tekstą ir vaizdą,

sukuriamas meniškai informatyvaus pobūdžio turinys¹. Taigi, išplitusi po visą pasaulį, komiksų medija pasiekė ir Lietuvą (pirmieji trumpieji komiksai Lietuvą pasiekė dar tarpukariu, o komiksų knygos pradėtos leisti Lietuvai atgavus nepriklausomybę). Vis dėlto turime konstatuoti, kad užsienio komiksų žanrinė pasiūla itin plati (nuo superherojų iki erotikos), o Lietuvoje dominuoja istoriniai komiksai. Minėtina, kad lietuviškuose komiksuose istorinių vaizdinių ir faktų tikslumas nėra tolygus. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad yra įvairių lietuviškų komiksų istorine tematika, o istorija juose pasitelkiama dėl skirtingų priežasčių, svarbu išsiaiškinti, kaip ir kokius istorinius motyvus autoriai naudoja, kaip juos renkasi perteikti skaitytojui ir kodėl ši tematika tokia paklausi ir nustelbianti kitus žanrus.

Komikso apibrėžimas pakankamai problemiškas dėl galimos apimties, formos ir stilistikos. Šiame straipsnyje remiamasi Scotto McCloudo pasiūlyta sąvokos formuluote. Tyrėjo manymu, *komiksas* – tai sugretinti nuosekliai vienas po kito einantys pieštiniai vaizdai, sujungti organizuota seka, siekiant paprastai ir įtraukiamai skaitytojui perteikti informaciją apie pasirinktą įvykį, reiškinį ar objektą². Greta *komikso* figūruoja dar vienas terminas, apibūdinantis komikso formatą, – *grafinė novelė* arba *romanas*. Nors terminas ir skiriasi, bet tai tas pats komiksas, tik didesnės apimties. Taigi šiame darbe terminas *komiksai* vartojamas plačiąja prasme, apibūdinant komiksų knygas, žurnalus ir grafines noveles³.

Straipsnio **tikslas** – aptarus šiuolaikinės lietuviškosios komiksų kultūros situaciją 1990–2022 m., ištirti, kokie istoriniai motyvai vyrauja, kas lemia jų pasirinkimą ir kaip jie perteikiami.

Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Aptarti komiksų kultūros raidą ir nustatyti, kokią vietą juose užima istorijos motyvai pasaulio mastu.
2. Apžvelgti komiksų kultūros ištakas ir raidą Lietuvoje.
3. Išanalizuoti ir ištirti, kodėl būtent istoriniai motyvai vyrauja lietuviškojoje komiksų kultūroje.
4. Išanalizuoti ir ištirti, kokios istorinės temos ir motyvai dominuoja lietuviškuose komiksuose.

Nagrinėjant komiksų kultūros atsiradimą ir raidą pasaulyje, daugiausia remiamasi Randy Duncano ir Matthew J. Smitho monografija „The Power of Comics: History, Form and Culture“, kurioje aprašomas komiksų kaip medijos atsiradimas ir raida, aptariami komiksų žanrai, juose vaizduojamos temos⁴. Roberto S. Petersono veikalas „Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives“ aktualus dėl aptariamų

1 T. Mitkus, V. Nedzinskaitė, 2017, p. 10.

2 S. McCloud, 1994, p. 9.

3 T. Mitkus, 2013, p. 23.

4 R. Duncan, M. Smith, 2009.

komiksų naratyvų⁵. Tomas Mitkus komiksų vadovėlyje „Komiksai: pažink ir kurk“ glausčiau pristato komiksų raidą tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje⁶. Greta paminėtų autorių ir jų veikalų dar tikslinga išskirti jau minėto T. Mitkaus leidinį „Komiksai Lietuvoje: nepanaudotas kultūrinis ir edukacinis įrankis“⁷ ir Jurgitos Bugailiškienės apžvalgą „Šiuolaikinis Lietuvos komiksas (1990–2005)“⁸.

Straipsnyje naudojamų šaltinių bazę sudaro Lietuvoje lietuvių kalba išleisti komiksai. Remiantis internetinių knygynų ir lietuviškų komiksų portalais, bibliotekų katalogais, sudarytas lietuviškų komiksų knygų ir grafinių novelių, išleistų nuo 1990 m. iki 2022 m. pradžios, sąrašas (žr. priedą). Minėtu laikotarpiu išleisti 52 lietuviški komiksai. Galimai sąrašas nėra baigtinis. Vis dėlto tiriama lietuviškoji komiksų kultūra, o tai reiškia, kad komiksai turėtų būti prieinami ir žinomi, kuriami ne privačiam naudojimui. Taip pat tyrimo tikslu atlikti struktūruoti interviu su komiksų kūrėjais. Interviu metu apklausti šeši istorinių komiksų autoriai: Miglė Anušauskaitė, Lina Itagaki, Povilas Vincentas Jankūnas ir Akvilė Magicdust, Gerda Jord ir Tomas Mitkus.

Komiksai pasaulyje: ištakos, raida ir istoriniai motyvai

Komiksai – pakankamai senas reiškinys. Jų pradžia galima laikyti įvairius priešistorinius olų piešinius, senovės Egipto reljefus, graikiškas urnas, viduramžių gobelenus⁹. Vis tik, nors šie įvairūs formatai gali būti interpretuojami kaip komiksų ištakos, jų laikyti komiksais nereikėtų¹⁰. Komiksų modernioji forma siejama su XIX a., kai šis literatūros ir vaizduojamojo meno junginys ėmė įprasminėti savitą medijos formą. Modernaus komikso pradininku laikomas šveicaras Rodolphe Topfferis (1799–1846), vadintinas „trumpųjų komiksų tėvu“, sukūrusiu septynis satyrinius iliustruotus pasakojimus, iš kurių pirmasis – „Pono Vieux-Bois kelionės“ (*Les Amours de M. Vieux-Bois*)¹¹. Toliau komiksai kaip medijos kūrėsi ir vystėsi įvairiose pasaulio dalyse. Dažniausiai išskiriami trys pagrindiniai regionai, kuriuose komiksai formavosi ir turėjo įtakos kitiems kraštams: Jungtinės Amerikos Valstijos, Europa (išskirtinos Prancūzija ir Belgija) ir Japonija¹². Minėtuose regionuose galima pastebėti tą pačią raidos eigą: trumpųjų komiksų atsiradimas periodikoje, darbų surinkimas ir leidimas albumais, savarankiškų originaliųjų komiksų žurnalų ir knygų atsiradimas.

5 R. Peterson, 2011.

6 T. Mitkus, V. Nedzinskaitė, 2017.

7 T. Mitkus, 2013.

8 J. Bugailiškienė, 2007.

9 R. Duncan, M. Smith, 2009, p. 21.

10 Ten pat, p. 20.

11 R. Peterson, 2011, p. 49–51.

12 R. Duncan, M. Smith, 2009, p. 292–293.

Istorijos žanras komiksams nėra svetimas, tačiau šio žanro nerandame klasifikacijų lentelėse. Pavyzdžiui, Randy Duncanas ir Matthew J. Smithas, įvardydami galimų komiksų variacijas, istorijos žanro nemini¹³. Galima daryti prielaidą, kad istorija kaip atskiras tipas neišskiriama, nes tai sudėtinis kurio nors kito žanro komponentas. Vis dėlto pasaulyje skiriama karo komiksų tema. Ji buvo ypač populiari Antrojo pasaulinio karo metais ir dažnai pasitelkta propagandos sklaidos tikslais¹⁴. Tam tikru metu buvo kuriami komiksai apie Korėjos, Vietnamo karus. Karo komiksų žanras išpopuliarėjo, jo temos šiandien pačios įvairiausios: nuo istorinės praeities (pavyzdžiui, 1998 m. išleistas „300“ apie spartiečių Termopolio mūšį¹⁵) iki šių dienų konfliktų (pavyzdžiui, 2002 m. „9-11: Menininkai reguoja“ (9-11: Artists Respond) apie rugsėjo 11 d. teroro išpuolį¹⁶). Karo komiksai yra istorinių komiksų dalis, tokia plati, kad ją galima skirstyti į tam tikrus mažesnius žanrus, priklausomai nuo vaizduojamojo įvykio¹⁷.

Svarbią vietą istorija užima memuariniuose komiksuose, kuriuose neretai pasakojama apie žmones, atsidūrusius didžiųjų istorinių įvykių verpetuose. Vienas iš memuariniams komiksams skirtinų darbų – Arto Spiegelmano „Maus“ (1991). Čia pasakojama apie autoriaus tėvo Vladeko susitaikymą su Holokausto išgyvenimais¹⁸.

Istorija užima svarbią vietą ir edukacinių komiksų lauke. Pavyzdžiui, vienas iš pamokomųjų komiksų yra „Vaizdų pasakojimai iš Amerikos istorijos“ (*Picture Stories from American History*) (1945–1947)¹⁹. Neretai komiksai, turintys istorinių elementų, apibūdinami tik kaip nuotykių, kovų, veiksmo ir pan. komiksai, pavyzdžiui, manga „Samurajai X“ (Rurouni Kenshin) arba „Asterikso nuotykių“ (*The Adventures of Asterix*).

Taigi pasaulyje aiškiai matyti istorinės temos komiksuose dominavimas. Vis dėlto istorija dažniau priskirtina karo komiksams arba patenka po edukacinių, memuarinių, humoristinių ar nuotykių komiksų sparnu.

Lietuviškų komiksų ištakos ir raida

Į Lietuvą komiksų kultūra atėjo palaipsniui. Pirmąsias užuomazgas galima atsekti dar iki Antrojo pasaulinio karo. Žurnalistas Stasys Bulzgis pirmuoju komiksu Lietuvoje įvardija Jaroslavo Rimkaus (slapyvardis – J. Šilietis) albumą karo tema „Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m.“²⁰. Kitu tarpukario lietuviškų komiksų pradininku laikomas karikatūristas ir iliustratorius Jonas Martinaitis.

13 Ten pat, p. 215–216.

14 Ten pat, p. 248–249.

15 M. Conroy, 2009, p. 18.

16 Ten pat, p. 152.

17 Ten pat, p. 5.

18 R. Duncan, M. Smith, 2009, p. 214.

19 Ten pat, p. 215.

20 S. Bulzgis, 1999, p. 8.

Kaip ir Vakaruose, pirmieji komiksai atsirado periodinėje spaudoje. Ne išimtis ir J. Martinaičio debiutas 1927 m., papildytas nuotaikingais eiliuotais tektais. Šio autoriaus kūryba greitai išplito po Lietuvos laikraščius ir žurnalus, o trumpieji komiksai buvo surinkti ir 1939 m. išleisti albumu „Žemės vaikai“²¹.

Greta J. Martinaičio kūrybos tarpukariu figūravo ir daugiau įvairių autorių komiksų, 1937–1940 m. laikotarpiu dažnai atsirandančių pavieniui. Sovietmečiu komiksai neklesti, bet figūroja šalies periodinėje spaudoje. Sovietų Sąjungoje komiksai beveik neišplito, nes į juos buvo žiūrima kaip į kenksmingą ir bevertę Vakarų kultūros atlieką²². Vis dėlto iš kūrusiųjų šiuo laikotarpiu autorių galima paminėti Romą Palčiauską, taip pat Vitalijų Suchockį ir žymiausią jo komiksą apie Paršiuką Čiuką.

Panašaus stiliaus sovietmečio trumpieji komiksai, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, niekur nedingo, jie ir toliau buvo kuriami. Vis tik po truputį pradėjo atsirasti naujesnių temų, stilių ir formatų. Dar 1991 m. sukurtas „Pabėgimas“ (Petras Tarasenko, Juozas Griušys) – pirmoji komiksų knygutė istorine tema. 2014 m. organizacijos „Kitokia grafika“ direktorė Agnė Smolienė, apžvelgdama lietuviškąją komiksų kultūrą, teigė, kad Lietuvoje komiksų leidybos tradicijos nėra, o komiksų leidybos potencialą žudo išsigalėjęs stereotipas, jog komiksas – nerimtas žanras, kurį suformavo Ančiukas Donaldas ir Paršiukas Čiukas²³. Taigi tuomet apie komiksų kultūrą Lietuvoje kalbėti buvo sunku, bet kaip tik tais metais padėtis ėmė keistis: trumpuosius komiksus periodikoje („Panelė“, „Pravda“, „teatrai.lt“, „Šiaurės Atėnai“) pradėjo publikuoti Miglė Anušauskaitė²⁴. 2015 m. Lietuvoje, be minėtos autorės, aktyviai kūrė tik kelios menininkės (Akvilė Magicdust, Asta Did), tačiau ilgainiui sąrašas išsiplėtė²⁵. Komiksų kultūra knygų pavidalu pradėjo tarpti 2014 m., kai Miglė Anušauskaitė kartu su Gerda Jord išleido grafinę novelę „10 litų“²⁶. Nuo tada komiksų kultūra Lietuvoje įgavo naują kvėpavimą. Didžioji dauguma komiksų buvo leidžiama grafinių novelių pavidalu. Minėtinas ir prie komiksų kultūros formavimo svariai prisidėjęs 2017 m. Tomo Mitkaus išleistas pirmasis Lietuvoje komiksų vadovėlis²⁷. Komiksų kultūros plitimą rodo ir tokie veiksniai, kaip lietuvių autorių kūrimas anglų kalba ir išėjimas į užsienio rinką. Anglų kalba sukurti komiksai: „Kyoko in Lietuva“, Dovilės Šimonytės komiksas „Pathos“, Akvilės Magicdust „Lucy the Confused Girl“. Lina Itagaki Albanijoje išleido komiksą „Prieš srovę: žuvų draugės Sabiha Kasimati istorija“ apie albanų ichtiologę ir disidentę²⁸. Taip pat reikia nepamiršti, kad komiksų

21 K. Šiaulytis, 2019, p. 68–71.

22 T. Mitkus, V. Nedzinskaitė, 2017, p. 28–29.

23 A. Morozovas, 2014.

24 M. Anušauskaitė, G. Jord, 2015, p. 171.

25 R. Lukauskaitė, 2021, p. 68.

26 T. Mitkus, V. Nedzinskaitė, 2017, p. 31.

27 Ten pat.

28 L. Itagaki, M. Marcinkevičius, V. Muschick, *Prieš srovę: Sabiha – žuvų draugė. Komiksas*, Vilnius: Aukso žuvis, 2022.

kultūrą praplečia ir lietuvių kilmės kūrėjai, kuriantys užsienyje. Minėtina Rūta Šepetys ir jos romanas, 2021 m. perkurtas komikso stiliumi („Tarp pilkų debesų: grafinis romanas“) ir išverstas į lietuvių kalbą²⁹. Vyksta skirtingų šalių projektai, tarp kurių – Lenkijos Respublikos finansiškai paremtas dvikalbis komiksų albumas „Pogrindis jungia / Podziemie łączą“, pasakojantis lenkų ir lietuvių sudėtingų santykių istoriją Antrojo pasaulinio karo metais³⁰. Tai rodo, kad komiksų kultūra ne tik auga Lietuvoje, bet ir plečiasi už jos ribų.

Lietuviškoji komiksų kultūra auga, bet ar galime teigti, kad komiksų kultūra Lietuvoje jau susiformavo? Štai esminis klausimas. Apklausus komiksų kūrėjus, jų nuomonės per daug nesiskiria. Kūrėjų teigimu, komiksų kultūra kaip medija Lietuvoje jau yra susiformavusi, Lietuvos skaitytojams žinomi užsienio komiksai. Vis dėlto lietuviškoji komiksų kultūra dar formuojasi. Galima matyti jos užuomazgų, bet minėti kūriniai pasiekia tik labai siaurą žmonių ratą ir nėra pakankamai atpažįstami.

Lietuvių autoriai apie komiksus, jų populiarumą ir tai lemiančias priežastis

Atrinkus šiuolaikinius lietuviškus komiksus ir juos ištyrus, skirtinos kelios grupės: istoriniai, turintys tam tikrų istorinių motyvų ir istorinių motyvų neturintys. Iš 52 nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje išleistų komiksų net 32 yra istoriniai. Dalyje iš likusiųjų (9 komiksai) taip pat daugiau ar mažiau naudojami istoriniai motyvai. Tam, kad istorinių komiksų populiarumas labiau atsispindėtų šiandienos situacijoje, tikslinga paminėti, jog nuo 2012 m. (kai galime matyti reikšminį lūžį komiksų leidyboje) iš 32 išleistų komiksų 27 yra istoriniai, istorinių motyvų esama ir likusiuose komiksuose (5 leidiniai). Kitaip negu pasaulyje, dėl istorinių komiksų gausos ir mažai esant šių kūrinių kitomis temomis, Lietuvoje komiksai, skirstant juos į žanrus, labai dažnai aprašuose apibūdinami kaip istoriniai.

Siekiant išsiaiškinti istorinio komikso populiarumo priežastis, apklausti šeši istorinių komiksų kūrėjai. Jų buvo prašoma išsakyti nuomonę, kodėl lietuviškuose komiksuose dominuoja istorinė tema. Gauti atsakymai gana įvairūs. G. Jord mano, kad „dėl asmeninio autorių susidomėjimo pasirinktomis temomis“³¹, keli kūrėjai kaip galimą priežastį nurodė leidyklą „Aukso žuvys“, kurios leidybos sritis yra istorija ir, leidyklai susidomėjus komiksų formatu, atsirado istorijos ir komiksų ryšys. Panašią nuomonę išsakė A. Magicdust, leidyklą, derinančią istoriją ir komiksus, išskyrė ir L. Itagaki.

Kita galima išskirti istorinių komiksų populiarumo priežastis – susiformavęs žanrinis dominavimas, t. y. pasirodžius sėkmingiems istoriniams komiksams, jų paklausa toliau auga. Komiksų leidyba vis labiau domisi muziejai, o kūrėjai piešia tai, kas užsako-

29 R. Šepetys, *Tarp pilkų debesų: grafinis romanas*, Vilnius: Alma littera, 2021.

30 P. Łukasikas, 2021.

31 G. Jord atsakymai.

ma³². M. Anušauskaitė, kalbėdama apie istorinių komiksų populiarumą, teigia, kad tokia situacija susiklostė dėl užsakovų pastebėto istorinių komiksų edukacinio potencialo, o istorinių komiksų populiarumui stiprų postūmį galėjo suteikti „Sibiro haiku“ sėkmė³³. T. Mitkaus teigimu, „šis žanras suteikia komiksų kūrėjui nemažą pranašumą prieš kitas raškos formas (pavyzdžiui, kiną, kuris vis dar nėra pajėgus sukurti epinės skalės istorinio turinio), o ir istorinės tematikos naratyvai turi geresnius šansus užsitikrinti valstybinį finansavimą“³⁴. P. V. Jankūnas atkreipia dėmesį į rinką – viskas orientuota į auditoriją, kurią reikia sudominti ir taip parduoti kūrinį. Kūrėjas tęsia mintį, kad istorinius komiksus kurti lengviau, nes „istorinės temos savaime kuria naratyvą; tai reiškia, kad tau, kaip kūrėjui, nereikia kurti visiškai nuo nulio“³⁵. Nors A. Magicdust kaip vieną iš galimų priežasčių, kodėl istorinių komiksų Lietuvoje yra daugiau, nurodė leidyklos specifiką, šios autorės nuomone, dar sunku daryti kokį nors svaresnį apibendrinimą, kol nėra pakankamai išleista šio žanro knygų, o ir leidyba nėra intensyvi³⁶.

Taigi, atsižvelgiant į komiksų kūrėjų atsakymus, galima išskirti kelias istorinių komiksų populiarumo priežastis. Viena iš jų – leidyklos „Aukso žuvys“ susidomėjimas komiksų istorine tema leidyba. Kita istorinių komiksų populiarumo priežastis – susiformavęs populiarumo ratas, kai keli pirmieji istorinės tematikos komiksai, sulaukę susidomėjimo, skatina šį žanrą dominuoti toliau. Galiausiai populiarumo priežastis yra naratyvo, kuris įdomus perkančiajai auditorijai, egzistavimas.

Kitas su komiksų kūrėjais aptartas klausimas – kuo komiksai patogūs istorijai pristatyti. Atsakymai labai stipriai nesiskyrė. G. Jord, L. Itagaki ir M. Anušauskaitė mano, kad komiksai – gera terpė naratyvui pristatyti vizualiai; tai leidžia geriau atsiskleisti istorijai ir personažams, skaitytojui lengviau įsitraukti į pasakojimą, su juo susigyventi, o pateikiama informacija koncentruota ir suprantama. Autorės neiškelia šios medijos aukščiau už kitas, tokias kaip filmai ar knygos, bet teigia, jog komiksai puikiai atskleidžia norimą pavaizduoti pasakojimą. P. V. Jankūno nuomone, istorinė tema tiesiog pasiekia auditoriją: „Kaip tik istorinės temos, nes tiek vaikai, besimokantys istorijos mokyklose, tiek vyresni žmonės, jie gali labai lengvai į tai atsigręžti.“³⁷ T. Mitkus išskiria kelis komiksų pranašumus prieš kitas medijas: „Pirmiausia, yra ekonomiškai faktorius – epinės skalės naratyvai ženkliai pigiau įgyvendinami nei kitos vizualios išraiškos. <...> tyrimai rodo, kad istorinis naratyvas, kuris, skirtingai nei vadovėlinės žinios, turi protagonistą, su kuriuo skaitytojas susiasmenina, taip pat padeda skaitytojui susiasmeninti su to laikotarpio žmonėmis,

32 Autoriaus interviu su L. Itagaki.

33 Autoriaus interviu su M. Anušauskaite.

34 T. Mitkaus atsakymai.

35 Autoriaus interviu su P. V. Jankūnu.

36 Autoriaus interviu su A. Magicdust.

37 Autoriaus interviu su P. V. Jankūnu.

geriau suvokti buvusius socialinius konstruktus.³⁸ Galima apibendrinti, kad komiksas istorines temas gali sukcentruoti ir supaprastinti, taip pat šias temas perteikti vizualiai. Ši vizualiosios formos medija pranašesnė už kitas dėl ekonominio prieinamumo.

Priežasčių, kodėl istorinius komiksus kuria menininkai, taip pat yra įvairių. Pirmausia, tai leidėjų užsakymai. Leidėjai nusprendžia, ar bus leidžiamas komiksas, ar ne. Kita priežastis – menininkų interesai. Pavyzdžiui, A. Magicdust teigimu, nesvarbu, ar aprašoma asmenybė gyventų šiandien, ar yra gyvenusi praeityje, rašyti komiksą „Bitės“ pasirinkta dėl pačios asmenybės, o ne todėl, kad tai istorinė tema³⁹. T. Mitkus taip pat kuria istorinius komiksus vedinas asmeninio susižavėjimo vaizduojamąja tema⁴⁰. P. V. Jankūnui komiksą „Atgal į Vilnių“ buvo pasiūlyta nupiešti, nes jis jau buvo iliustravęs romaną „Mano Vilnius mano“, pagal kurį sukurtas komiksas, bet pats autorius, asmeniškai tuo domėdamasis, ir toliau piešia istorinius trumpuosius komiksus žurnalui „Neakivaizdinis Vilnius“⁴¹. M. Anušauskaitei, sukūrusiai jau keletą komiksų, situacijų būta įvairių, tačiau dažniausiai tai susiję su jai pačiai įdomiomis temomis: „Tai yra tiesiog sritys, temos, kurias aš žinau, kuriomis galiu dar daugiau pasidomėti ir galiu įsivaizduoti, kaip jas atskleisti vizualiai.“ Knygos „10 litų“ ir „Kas išsigando Šliūpo?“ buvo M. Anušauskaitei pasiūlyti projektai, komiksai apie štetlą ir Vilniaus Gaoną susiję su autorės veikla dirbant Judaikos tyrimų centre, o apie Greimą ir semiotiką kūrėja sugalvojo piešti pati, studijuodama semiotiką⁴².

Komiksų kūrėjų nuomonė, ar jie norėtų istorinius komiksus kurti ateityje, išsiskiria. Dalis apklaustųjų (P. V. Jankūnas, G. Jord, M. Anušauskaitė) teigė, kad jau dirba su naujais projektais arba turi idėjų istoriniams komiksams. Likę menininkai nurodė, kad arba jau nebenori, arba greitai metu neplanuoja kurti komiksų istorinėmis temomis. A. Magicdust ir T. Mitkaus teigimu, istorinių komiksų kūrimas yra varginantis darbas, todėl jie renkasi daryti pertrauką. Lina Itagaki šį pasirinkimą argumentuoja taip: „Aš nebenoriu piešti istorinių komiksų. Išvis istorinių knygų nebenoriu piešti. Tai yra labai sunku, labai slegia, nes aš turiu žiūrėti visas tas nuotraukas su nužudytais žmonėmis. Ne, tai nėra *fainas* darbas.“⁴³ Taigi priežasčių, kodėl autoriai kuria istorinius komiksus, yra įvairių. Kai kurie menininkai kurti komiksus istorinėmis temomis pasirenka dėl asmeninio domėjimosi ir nebūtinai todėl, kad tai istorinės temos. Kiti (pavyzdžiui, L. Itagaki) gauna pasiūlymą kurti nagrinėjama tema.

Vienas svarbiausių klausimų, užduotų komiksų kūrėjams, – į ką jie atkreipia dėmesį, kurdami naujus pasakojimus, kiek svarbu išlaikyti istorinių faktų tikslumą. Istori-

38 T. Mitkaus atsakymai.

39 Autoriaus interviu su A. Magicdust.

40 T. Mitkaus atsakymai.

41 Autoriaus interviu su P. V. Jankūnu.

42 Autoriaus interviu su M. Anušauskaite.

43 Autoriaus interviu su L. Itagaki.

jos tikslumo daugiau ar mažiau siekia visi kalbinti kūrėjai, tačiau tai labai priklauso nuo menininko pasirinktos stilistikos. Jei kūrinys labiau realistinis, detalių istoriniam autentiškumui perteikti reikia daugiau; jei labiau fragmentiškas, tikslumo nebėra taip griežtai laikomasi. Vis dėlto, kurdami istorinį komiksą, kūrėjai visada atlieka tam tikrą tyrimą. Pavyzdžiui, G. Jord teigia, kad kuriant svarbu nesuklaidinti skaitytojų ir suprantamai atskirti faktus nuo interpretacijų, su redaktorais reikia patikrinti faktus. Ten, kur istoriškumo daugiau, „tenka skaityti nemažai istorinių šaltinių, teks daug ką tikslinti ir su istorikais“⁴⁴. Panašius atsakymus pateikė ir kiti kūrėjai: P. V. Jankūnas, A. Magicdust, L. Itagaki ir M. Anušauskaitė. Jų teigimu, svarbu laikytis istorinio tikslumo, renkant informaciją, nuotraukas (kartais jų tiek daug, kad surinkta informacija lieka nepanaudota), jei yra galimybė, reikia konsultuotis su istorikais. M. Anušauskaitė teigia: „Iki galo nesuderinu absoliučiai kiekvienos detalės. Dažniausiai, jeigu yra koks nors istorikas arba ekspertas, vis tiek paprasčiau, kad jie peržiūrėtų <...>. O šiaip manau, kad visko nesužiūrėsi.“⁴⁵ Panašiai mąsto ir T. Mitkus: „Įgyvendindami istorinius komiksus, aš ir mano bendrakūrėjai visuomet atliekame milžinišką portretuojamo laikotarpio tyrinėjimą bei samdomame istorijos konsultantus.“⁴⁶ Autorius, kurdamas komiksą „Karo aviatoriai“, dėl faktų tikslumo konsultavosi ne tik su istorikais, bet ir su Lietuvos kariuomenės atstovais.

Kai kurie komiksai paremti žodine informacija. Pavyzdžiui, kuriant komiksą „Bitės“, remtasi šios grupės įkūrėjos ir lyderės Jūratės Dineikaitės pasakojimu⁴⁷. Komiksą „Grybo auksas“ apie skulptorių Vincą Grybą kūrė jo anūkė, kuri rėmėsi savo ir močiutės žiniomis, skulptoriaus memorialinio muziejaus turima informacija⁴⁸. Komiksai gali būti kuriami ir istorikų. Pavyzdžiui, vienas iš komikso „Trys kryžkelės: keturi požiūriai į Lietuvos istoriją“ autorių – istorikas Alfredas Bumblauskas⁴⁹. Taigi, kuriant komiksus, remiamasi tiek istoriniais šaltiniais, tiek istorikų konsultacijomis.

Lietuviškuose komikuose vyraujantys istoriniai motyvai ir temos

Istoriniai komiksai skiriasi savo tematika ir paskirtimi. Lietuviški istoriniai komiksai daugiausia yra biografiniai, bet kai kuriuose istorija atlieka žaismingą vaidmenį kaip kelionių vadovai ar humoristiniai tekstai, suteikiantys edukacinę ar padedančią atsipalaiduoti nuotaiką. Pavyzdžiui, kūrinyje „Leičiai“ istoriškumas komiksui suteikia nuotykiškumo akcentą, nors neminimi valdovų vardai, nenurodomi tikslūs metai⁵⁰. Nuotykių

44 G. Jord atsakymai.

45 Autoriaus interviu su M. Anušauskaite.

46 T. Mitkaus atsakymai.

47 A. Misevičiūtė, *Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija*, Vilnius: Aukso žuvis, 2021.

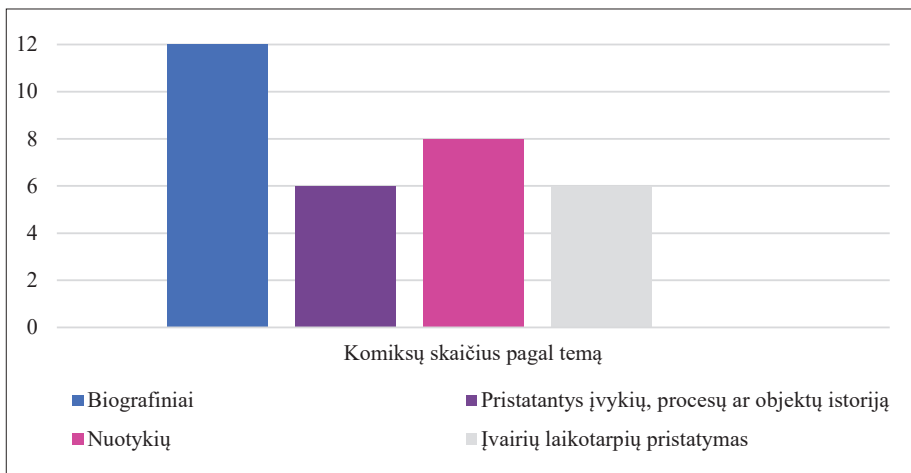
48 R. Grybaitė; L. Itagaki, *Grybo auksas*, Vilnius: Artseria, 2021.

49 A. Bumblauskas, V. Jurkūnas, J. Erlickas, *Trys kryžkelės*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2016.

50 T. Mitkus, K. Zikaras, *Leičiai, 1–4 d.*, Vilnius: Studio Mitkus, 2016.

komiksais laikytini komiksai: „Pabėgimas“, „Mažosios Ūdros“, „Vikingų žygis į Apuolę“, „Gintaro kelias“. Šių kūrinių pasakojimas orientuotas į kelionę ar veiksmą istorinėje epochoje, o ne į pačią istoriją. Iš edukacinių komiksų galima išskirti „Atgal į Vilnių“, „Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai“, „Lietuva per amžius: nuo Romos laikų iki Vytauto“, kurių pasakojimai daugiausia orientuoti į istorijos reprezentavimą. Komiksas „Trys kryžkelės: keturi požiūriai į Lietuvos istoriją“ taip pat edukacinis, parašytas kaip pusiau komiksas ir iš dalies kaip nedidelis mokomasis istorinis straipsnis, pristatantis kelis laikotarpius⁵¹.

Dalyje nagrinėtų komiksų (6 leidiniai) pristatoma tam tikro aiškaus įvykio, proceso ar objekto istorija: Žalgirio mūšio, štetlų, Valdovų rūmų, Lietuvos aviacijos, Lenkijos ir Lietuvos santykių istorijos. Likusioji didesnė dalis – biografiniai kūriniai. Pristatomos žymios istorinės asmenybės: Steponas Darius ir Stasys Girėnas, Algirdas Julius Greimas, Teofilus Matulionis, Jurgis Bielinis, kunigaikštis Gediminas, Žygimantas Augustas, Elisas Ben Saliamonas Zalmanas (Vilniaus Gaonas), „Bitės“ (merginų roko grupė), Vincas Grybas, Jonas Šliūpas. Daug asmenybių vaizduojama komikse „Pirmieji lietuviai Indijoje“ (Andrius Rudamina, Šlomita Flaum, Mikalojus Šostakas, Hermannas Kallenbachas, Antanas Poška, Luba Derczanska-Hamied). Keliuose komiksuose istorija pristatoma ne per istorinės asmenybės gyvenimą (pavyzdžiui, „Sibiro haiku“ pasakoja tremties į Sibirą istoriją). Kūrinyje „Gertrūda“ pasakojama personažo istorija, apimanti visos tuometės kartos gyvenimo patirtis.

1 pav. Istorinių komiksų pasiskirstymas pagal temą

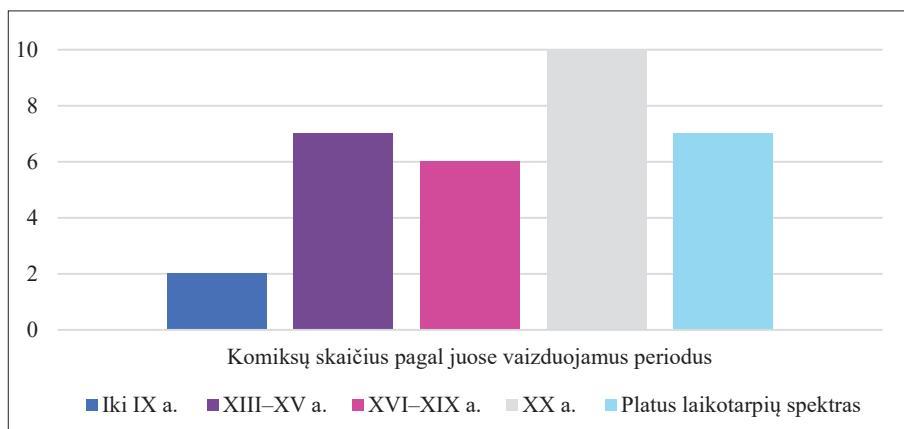
51 A. Bumblauskas, V. Jurkūnas, J. Erlickas, *Trys kryžkelės*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2016.

Kelete komiksų istorijos epocha pristatoma per tam tikrą pasirinktą objektą. Tai geriausiai iliustruoja komiksas „Atgal į Vilnių“, kurio vienas iš tikslų – pristatyti Vilniaus istoriją. Pasakojama apie du mokinius, kurie keliauja po Vilnių įvairiais laikotarpiais, dalyvauja įvairiuose įvykiuose ir taip mokosi istorijos. Minėtu atveju išskiriami aiškūs tarpsniai, kuriuos reprezentuoja tam tikri įvykiai nuo XIII a. Vilniaus įkūrimo iki XX a. Atgimimo ir Sausio 13-osios įvykių⁵². Per tam tikrus pjūvius įvairūs istorijos laikotarpiai pristatomi ir komikse „Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai“. Valdovų rūmų istorija čia pasakojama per šiuose rūmuose rezidavusius valdovus – šeimininkus: nuo Mindaugo iki Jono Kazimiero Vazos⁵³. Komiksų, kuriuose pristatomi skirtingi istorijos laikotarpiai, yra ir daugiau: „Lietuva per amžius: nuo Romos laikų iki Vytauto“, „Tadas ir Misteris Arkadas: mano Lietuva“, „Gatvių susitikimai“, „Trys kryžkelės: keturi požiūriai į Lietuvos istoriją“, „Pirmieji lietuviai Indijoje“. Kiti komiksai daugiausia koncentruoti į konkretų įvykį ar asmenybę. Minėtina, kad pirmieji komiksai, išleisti iki 2000 m., pristato išskirtinai senųjų laikų istoriją, pavyzdžiui, „Pabėgime“ vaizduojamos XIV a. lietuvių kovos su kryžiuočiais, „Vikingų žygis į Apulę“ pristato IX a. mūšį. Istoriniuose komikuose, išleistuose po 2000 m., ankstyvosios Lietuvos istorijos laikotarpiai vaizduojami kūriniuose „Leičiai“, „Žalgirio mūšis“, „Gediminas ir Vilniaus įkūrimo legenda“ ir jau aptartuose komikuose, orientuotuose į tam tikrus istorinius laikotarpius. Pradedama vaizduoti XX a. įvykius ir asmenybes, išskyrus kelis kūrinius, apimančius XVI–XIX a. Minėtina, kad Romos ir vikingų laikų vaizdavimo nebelieka.

XX a. komikuose išskirtinę vietą užima tarpukaris („10 litų. Grafinė novelė apie Darių ir Girėną“, „Teofilius“, „Karo aviatoriai“, „Grybo auksas“, „Kas išsigando Šliūpo?“). Kai kurie komiksai biografiniai. Dalies asmenybių gyvenimai netelpa į tam tikrą siauresnį laikotarpį. Pavyzdžiui, komiksas „Dr. Kvadratas: Greimas ir jo semiotika“, pasakojantis Algirdo Juliaus Greimo istoriją, telpa tik į bendruosius XX a. rėmus. Minėtina, kad tik keli komiksai apie XX a. įvykius nesusiję su tarpukariu: „Sibiro haiku“ pasakojama apie trėmimus į Sibirą po Antrojo pasaulinio karo, „Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija“ demonstruoja sovietmečio periodą jau einant į pabaigą, o „Gertrūda: grafinis Y kartos dienoraštis“ apipavidalina sovietmečio pabaigos ir nepriklausomybės pradžios kasdienybę. Taigi nepriklausomos Lietuvos pirmajame dešimtmetyje komiksų tema daugiausia buvo orientuota į ankstyvąją Lietuvos istoriją. Vėliau tai keitėsi. Paskutinį dešimtmetį įvairovės atsirado daugiau. Daugiausia dėmesio pradėta skirti XX a. įvykiams ir šiuo laikotarpiu veikusioms asmenybėms.

52 P. Jankūnas, J. Žilinskas, *Atgal į Vilnių!: grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“*, Vilnius: Aukso žuvys, 2020.

53 L. Itagaki, N. Kostinienė, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai*, Vilnius: Tikra knyga, 2020.

2 pav. **Laikotarpių vaizdavimas istoriniuose komikuose**

Kuriant tam tikro istorinio laikotarpio vaizdą, įprastai įdedama tam tikrų simbolių, reprezentuojančių kalbamąjį laikotarpį. Tai gali būti tiek apranga, tiek jau žinomos istorinės asmenybės, tiek architektūra ir įvairios kitos detalės. Vieni pagrindinių simbolių, kuriais laikotarpis perteikiamas skaitytojui ypač suprantamai, yra drabužiai. Apranga, kaip tam tikro laikotarpio reprezentacija, yra vienas iš skaitytojams aiškiausiai suvokiamų simbolių. Komikuose „Žalgirio mūšis“ ir „Leičiai“ daugiausia perteikiama karinė šarvuotė, perpiešiamos aprangos rekonstrukcijos. Komikse „Karo aviatoriai“ vaizduojamos XX a. pradžios karinės uniformos. Suprantama, kūriniuose aiškiausiai atpažįstamos istorinės asmenybės, jų veido bruožai ir apranga, skaitytojams žinomi iš nuotraukų ir paveikslų. Taip pat daugelyje komiksų įdedama tam tikrų papildomų asmenybių, gyvenusių vaizduojamuoju laikotarpiu, kad šį laikotarpį būtų galima lengviau atpažinti, susieti su žinomomis kitomis istorijos linijomis. Pavyzdžiui, komikse „Dr. Kvadratas: Greimas ir jo semiotika“ minimos įvairios Greimo gyvenimo metais sutiktos asmenybės: Aleksas Churginas, Vytautas Kašuba, Ona Lukauskaitė-Poškienė, Umberto Eco⁵⁴. Vaizduojant tarpukario Lietuvą, tekstuose atsiranda prezidentas Antanas Smetona (minimas įvairiuose komikuose, pavyzdžiui, „Teofilius“, „Grybo auksas“). Komikse „Bitės“ minima daug tuometinių muzikų: Virgilijus Noreika, Giedrė Kaukaitė, choras „Ąžuoliukas“, susitinkama su Vytautu Kernagiu. Šio komikso fone taip pat „skamba“ tuo metu populiarių dainų tekstai, t. y. jei nupieštas grojantis radijas, šalia jo fone užrašyta dainos teksto ištrauka⁵⁵.

Dar vienas būdas, kaip galima vaizduoti tam tikrą istorinį laikotarpį, yra architektūra. Ji leidžia perteikti geografinės vietos kaitą. Komikse „Grybo auksas“, Vincui Grybui

54 M. Anušauskaitė, *Dr. Kvadratas: Greimas ir jo semiotika*, Vilnius: Aukso žuvis, 2017.

55 A. Misevičiūtė, *Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija*, Vilnius: Aukso žuvis, 2021.

keliaujant po Europą, į komiksą sudedamos įvairių Europos miestų nuotraukos⁵⁶. Daugelyje komiksų vaizduojamas tam tikro miesto ar pilies panoraminis vaizdas: komikse „Žalgiro mūšis“ vaizduojama Marienburgo pilis, knygoje „Leičiai“ – Rygos pilis. Komikse „Teofilus“ vaizduojamos vietos, kuriose laikė pamaldas arba kalėjo Teofilus Matulionis: Bikava, Solovkų vienuolynas, Daugpilis, Kauno seserų benediktinių Mikalojaus bažnyčia ir kt.⁵⁷. Simbolių yra labai įvairių. Pavyzdžiui, komikse „Gintaro kelias: vaizdais atkurta praeitis“ įvedama papildoma istorija, kaip tarp kitų prekių į kraštą buvo atgabenta Jupiterio skulptūrėlė (šiandien Lietuvoje geriau žinoma kaip Perkūno skulptūrėlė)⁵⁸. Komikse „Trys kryžkelės“ XVIII a. pab. sprendimas taip pat vaizduojamas fone perteikiant Mateikos paveikslą „Reitanas. Lenkijos galas“⁵⁹. Tokių ir panašių simbolių, apgalvotai įdėtų į komiksus, galima rasti beveik visuose kūriniuose. Daugiausia simbolių naujausiuose komiksuose (senesniuose į papildomą simboliką dėmesio kreipiami mažiau). Tai liudija augančią komiksų kokybę. Minėtina, kad simbolių vaizdavimas nepriklauso nuo auditorijos, kuriai kuriama, nes tam tikrų simbolių gana gausu įvairiuose komiksuose.

Taigi komiksuose perteikiami skirtingi istoriniai laikotarpiai, įvairios istorinės temos. Labiausiai išsiskiria XX a. vaizdavimas. Tai sietina su biografinais komiksais. Vaizduojami ir kiti istorijos laikotarpiai. Istorinių komiksų temų įvairovė gana didelė. Ji atsispindi tiek nuotykių komiksuose, tiek pristatant tam tikrą istorinį įvykį ar procesą ar vaizduojant įvairius istorijos laikotarpius edukaciniuose komiksuose. Istorija komiksuose perteikiama įvairiais simboliais. Daugiausia ir aiškiausiai vaizduojamas laikotarpis perteikiamas per aprangą, architektūrą, skaitytojams žinomas istorines asmenybes ir naudojant kitas detales.

Išvados

Komiksų meno ištakomis galima laikyti senesnius laikus, tačiau sutartinai manoma, kad komiksų istorijos pradžia yra XIX a. Pagrindiniai komiksų vystymosi regionai, turėję daugiausia įtakos, yra: Jungtinės Amerikos Valstijos, Prancūzija ir Belgija, Japonija. Taip pat galima išskirti bendruosius komiksų raidos etapus: periodikoje atsiranda trumpųjų komiksų, jie surenkami ir išleidžiamas albumas, atsiranda savarankiškų originalių komiksų žurnalų ir knygų. Pasaulio komiksų kultūroje išskirtina istorinės temos gausa, bet ši tema dažnai būna arba labiau susiaurinta iki smulkesnių temų (pavyzdžiui, karo komiksai), arba kaip atskira dalis įeina į kitų komiksų sritis ir tampa edukaciniais, memuarų, humoristiniais, nuotykių komiksais.

Komiksų raida Lietuvoje atsiliko nuo kitų pasaulio regionų, tačiau raidos etapai sutampa. Kaip ir JAV komiksų industrijoje, lietuviškoji komiksų kultūra susidūrė (ir dar

56 R. Grybaitė, L. Itagaki, *Grybo auksas*, Vilnius: Artseria, 2021.

57 O. Kvašytė, *Teofilus*, Vilnius: Magnificat vaikams, 2017.

58 G. Jocius, *Gintaro kelias: vaizdais atkurta praeitis*, Vilnius: Tvermė, 1999.

59 A. Bumblauskas, V. Jurkūnas, J. Erlickas, *Trys kryžkelės*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2016.

susiduria) su stereotipu, kad komiksai skirti vaikams. Šis stereotipas nyksta, o lietuviški komiksai išeina už Lietuvos ribų. Komiksų kultūra Lietuvoje jau yra susiformavusi, jei kalbame apie ją kaip mediją, bet lietuviškoji komiksų kultūra dar nėra iki galo susiformavusi dėl vis dar mažo jos žinomumo ir prieinamumo.

Atrinkus šiuolaikinius lietuviškus komiksus ir juos ištyrus, nustatyta, kad dauguma šių komiksų (32 iš 52 leidinių) yra istoriniai. Remiantis istorinių komiksų kūrėjų atsakymais, galima išskirti keletą istorinės tematikos populiarumo priežasčių: leidyklos „Aukso žuvys“ susidomėjimas istorinių komiksų leidyba; užsidaręs populiarumo ratas, kai keletas seniau išleistų ir išpopuliarėjusių istorinių komiksų skatina toliau domėtis nagrinėjama tema; naratyvo, kuris įdomus perkančiajai auditorijai, egzistavimas; komiksų pritaikomumas istorijai pristatyti. Kuriant istorinius komiksus, remiamasi tiek plačia istorine medžiaga, tiek konsultuojamasi su istorikais. Galima teigti, kad lietuviškų istorinių komiksų bendrasis istorinis tikslumas, kiek to gali reikėti grožinei literatūrai, yra pakankamai geras.

Komiksuose perteikiamos įvairios istorinės temos. Iš 32 nagrinėtų istorinių komiksų 12 yra biografiniai; 6 vaizduojama tam tikro proceso, įvykio, objekto istorija; 8 yra nuotykių komiksai; 6 edukuoja apie įvairius istorinius laikotarpius. Pristatomi laikotarpiai istoriniuose komiksuose taip pat varijuoja: 2 komiksuose aprašomi laikai iki IX a.; 7 komiksai apima XIII–XV a. periodą; 6 vaizduojamas XVI–XIX a.; 10 komiksų – XX a.; 7 aprašomi įvairūs laikotarpiai. Komiksuose istoriją linkstama perteikti įvairiais simboliais. Dažniausiai (ir aiškiausiai) vaizduojamas laikotarpis perteikiamas per aprangą, architektūrą, skaitytøjams žinomas istorines asmenybes, naudojant įvairias kitas detales.

Bibliografija

- Anušauskaitė M., Jord G., 2015 – Miglė Anušauskaitė, Gerda Jord, *10 litų: komiksas*, Vilnius: Aukso žuvys, 2015.
- Bugailiškienė J., 2013 – Jurgita Bugailiškienė, „Šiuolaikinis Lietuvos komiksas (1990–2005)“, in: *Knygotyra*, 2007, nr. 49, p. 139–167.
- Bulzgis S., 1999 – Stasys Bulzgis, „Pirmojo lietuviško komikso tematika iš Pirmojo pasaulinio karo metų: [apie J. Rimkaus albumą „Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir jų trumpuose aprašymuose“]“, in: *Šiaulių naujienos*, 1999-05-26.
- Conroy M., 2019 – Mike Conroy, *War Comics: a Graphic History*, Lewes, 2009.
- Duncan R., Smith M., 2009 – Randy Duncan, J. Matthew Smith, *The Power of Comics: History, Form and Culture*, New York, 2009.
- Lukasikas P., 2021 – Piotras Lukasikas, „Pogrindis jungia“ – sunki istorija populiaria forma, [interaktyvus], in: <https://www.bernardinai.lt/pogrindis-jungia-sunki-istorija-populiaria-forma/>, (2022-05-29).
- McCloud S., 1994 – Scott McCloud, *Understanding Comics: The Invisible Art*, William Morrow Paperbacks; Reprint edition (April 27, 1994).
- Mitkus T., 2013 – Tomas Mitkus, „Komiksai Lietuvoje: nepanaudotas kultūrinis ir edukacinis įrankis“, in: *Santalka: filosofija, komunikacija*, 2013, t. 21(1).

- Mitkus T., Nedzinskaitė V., 2017 – Tomas Mitkus, Vaida Nedzinskaitė, *Komiksai: pažink ir kurk*, Vilnius, 2017.
- Morozovas A., 2014 – Artūras Morozovas, *Komiksai: nuo „Paršiuko Čiuکو“ iki holokausto*, [interaktyvus], in: <https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/komiksai-nuo-parsiuko-ciuko-iki-holokausto-610284/?puslapis=54>, (2022-05-29).
- Peterson R., 2011 – Robert S. Peterson, *Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives*, Santa Barbara, 2011.
- Šiaulytis K., 2019 – Kęstutis Šiaulytis, „Uždraustos spaudos legenda Jonas Martinaitis“, in: *Nemunas*, 2019, nr. 10, p. 68–71.

Priedas

Lietuviškų komiksų knygų ir grafinių novelių, išleistų nuo 1990 m. iki 2022 m. pradžios, sąrašas

1. Anušauskaitė, Miglė, *Dr. Kvadratas: Greimas ir jo semiotika*, Vilnius: Aukso žuvis, 2017, 163 p.: iliustr.
2. Anušauskaitė, Miglė, *Kas išsigando Šliūpo?*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2021, 48 p.: iliustr.
3. Anušauskaitė, Miglė, *Pirmieji lietuviai Indijoje: komiksai apie kūrėjus ir nuotykių ieškotojus*, Vilnius: VŠĮ „Indijos projektai“, 2021, 63 p.: iliustr.
4. Anušauskaitė, Miglė, *Štetlas – kas tai?*, Vilnius: Žydų kultūros paveldo kelio asociacija, 2019, 12 p.: iliustr.
5. Anušauskaitė, Miglė, *Vilniaus Gaonas – kas jis?*, Vilnius: Žydų kultūros paveldo kelio asociacija, 2019, 12 p.: iliustr.
6. Anušauskaitė, Miglė; Jord, Gerda; *10 litų: komiksas*, Vilnius: Aukso žuvis, 2015, 175 p.: iliustr.
7. Bartkevičius, Danas; Markūnaitė, Santana, *Žalgirio mūšis. Legenda atgyja*, Vilnius: M. Šaikaus projektai, 2016, 200 p.: iliustr.
8. Bereznickas, Ilja, *Ir ožka neša laimę*, Vilnius: Mintis, 2018, 101 p.: iliustr.
9. Bereznicki, Tomasz; Bożerocki, Tomasz; Lewandowska, Ilona Ewa, *Pogrindis jungia / Podziemie łączy*, Białystok: Drukarnia Biały Kruk Milewscy Sp., 2021.
10. Bumblauskas, Alfredas; Jurkūnas, Vytautas; Erlickas, Juozas, *Trys kryžkelės*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2016, 55 p.: iliustr.
11. Četrauskas, Teodoras; Suchockis, Vitalijus, *Čiukas gydos*, Vilnius: Victoria, 1991, 31 p.: iliustr.
12. Dambrauskaitė, Viktorija, *Memel blues*, Kaunas: Kitokia grafika, 2015, 28, [2] p., įsk. virš.: iliustr.
13. Dambrauskaitė, Viktorija, *Memel blues*, Kaunas: Kitokia grafika, 2021.
14. Grybaitė, Rasa; Itagaki, Lina, *Grybo auksas*, Vilnius: Artseria, 2021, 98, [6] p., įsk. virš.: iliustr.
15. Griušys, Juozas, *Pabėgimas: (pagal Petro Tarasenos apysaką)*, Klaipėda: Skautų aidas, 1991, 30 p.: iliustr.
16. Itagaki, Lina; Kostinienė, Nelija Nijolė; Tamkutonytė-Mikailienė, Živilė, *Vilniaus rūmai ir jų šeimnininkai*, Vilnius: Tikra knyga, 2020, 60 p.: iliustr.
17. Jankūnas, Povilas Vincentas; Žilinskas, Justinas, *Atgal į Vilnių!: grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“*, Vilnius: Aukso žuvis, 2020, 152 p.: iliustr.
18. Jasinskytė, Viltarė; Ryčkov, Andrej, *Žygmantas Augustas ir valdovo sostas: padėk jam tapti Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu*, Kaunas: Šviesa, 2018, 31 p.: iliustr.

19. Jocius, Gintaras, *Gintaro kelias: vaizdais atkurta praeitis*, Vilnius: Tvermė, 1999, 34 p.: iliustr.
20. Jocius, Gintaras, *Vikingų žygis į Apuolę*, Vilnius, 1998, 31 p.: iliustr.
21. Jord, Gerda, *Daugiabutis*, Vilnius: UAB „Standartų spaustuvė“, 2019, 192 p.: iliustr.
22. Jord, Gerda, *Gertrūda: grafinis Y kartos dienoraštis*, Kaunas: Knygstarteris, 2016, 255 p.: iliustr.
23. Jurgaitis, Raimondas; Dagienė, Rasa, *Kriminalai: detektyvinės mįslės*, Kaunas: Jūsų Flintas, 2002, 50 p.: iliustr.
24. Jurgaitis, Raimondas; Paliukaitis, Dalius, *Bulvė ir Atlėpausis: geriausi komiksai*, Kaunas: Jūsų Flintas, 2001, 51, [1] p.: iliustr.
25. Jurgaitis, Raimondas; Paliukaitis, Dalius, *Juodasis Morganas: geriausi komiksai*, Kaunas: Jūsų Flintas, 2002, 39 p.: iliustr.
26. Kalonaitis, Romualdas; Panaskovas, Vladimiras, *Lietuva per amžius: nuo Romos laikų iki Vytauto: komikso tipo kūrinys vaikams*, Vilnius: Fidus, 1992, 23 p.: iliustr.
27. Kirvaitis, Tomas, *Nosas+Nulas ir dar kažkas: [komiksas]*, Vilnius: Alma littera, 1992, 31 p.: iliustr.
28. Kvašytė, Ona, *Teofilius*, Vilnius: Magnificat vaikams, 2017, 17 p.: iliustr.
29. Leonavičius, Gediminas, *Kalėdų senelio svajonė: [komiksas]*, Vilnius: Viltis, 1993.
30. Misevičiūtė, Akvilė, *Bitės: išskirtinės merginų roko grupės istorija*, Vilnius: Aukso žuvis, 2021, 156 p.: iliustr.
31. Mitkus, Tomas; Steiblytė, Raimonda, *Karo aviatoriai*, Vilnius: Studio Mitkus, 2021, 124 p.: iliustr.
32. Mitkus, Tomas; Zikaras, Karolis, *Leičiai, [D.] 1, Laiškas karaliui*, Vilnius: Studio Mitkus, 2016, 26, [1] p.: iliustr.
33. Mitkus, Tomas; Zikaras, Karolis, *Leičiai, [D.] 2, Pirmieji vyrai*, Vilnius: Studio Mitkus, 2016, 22, [1] p.: iliustr.
34. Mitkus, Tomas; Zikaras, Karolis, *Leičiai, [D.] 3, Dvikova*, Vilnius: Studio Mitkus, 2016, 22, [1] p.: iliustr.
35. Mitkus, Tomas; Zikaras, Karolis, *Leičiai, [D.] 4, Dievų ženklas*, Vilnius: Studio Mitkus, 2016, 22, [1] p.: iliustr.
36. Mozurienė, Vilija; Siniuvienė, Aušra, *Atsiverk, Azija*, Vilnius: Kronta, 2007, 104 p.: iliustr.
37. Mozurienė, Vilija; Siniuvienė, Aušra; Kairevičiūtė, Daiva, *Sveika, Europa*, Vilnius: Eugrimas, 2004, 53, [3] p.: iliustr.
38. Palčiauskas, Romas, *Švilpio išdaigos*, Vilnius: Vilinga, 1994.
39. Platzner, Viltarė, *Gediminas ir Vilniaus įkūrimo legenda*, Kaunas: Šviesa, 2021, 39 p.: iliustr.
40. Platzner, Viltarė, *Jurgis Bielinis ir mažieji knygnešiai*, Kaunas: Šviesa, 2019, 47 p.: iliustr.
41. Pričinas, Arnoldas, *Mažosios Ūdros karo takas*, Vilnius: Asveja, 1996, 63 p.: iliustr.
42. Račickas, Vytautas; Vaigauskas, Henrikas, *Kiekvienas turi savo nosį*, Vilnius: V. Račickas, 2002, 24, [1] p.: iliustr.
43. Šarkauskas, Arūnas, *Krištolo rutuliai: fantastiniai paauglių nuotyčiai*, Kaunas: Naujasis lankas, 1999, 24 p.: iliustr.
44. Šarpanickis, Pranas, *Bus dar*, Respublika Plius, 1993.
45. Šimulynaitė, Ula, *Vilniaus miesto legendos*, Vilnius: Kūrybinės idėjos, 2016, 82 p.: spalv. iliustr.
46. Tapinas, Andrius; Mitkus, Tomas, *Vilko valanda. Sidabras*, Vilnius: Alma littera, 2015, 54, [11] p., įsk. virš.: iliustr.
47. Ulytė, Agnė; Vaicenavičienė, Monika, *Gatvių susitikimai*, Vilnius: Aukso žuvis, 2020, 214, [1] p.: iliustr.
48. Vaigauskas, Henrikas, *Savaitgalis prie ežero: peliuko Bilduko ir kompanijos nuotyčiai*, Kaunas: Šviesa, 2007, 71, [1] p.: iliustr.

49. Vilė, Jurga; Itagaki, Lina, *Sibiro haiku*, Vilnius: Aukso žuvys, 2017, 236 p.: iliustr.
50. Vinokuras, Arkadijus; Chlevickaitė, Aušra, *Tadas ir Misteris Arkadas*, Vilnius: A. Vinokuras, 2002, 35, [3] p.: iliustr.
51. Vinokuras, Arkadijus; Chlevickaitė, Aušra, *Tadas ir Misteris Arkadas: Mano Lietuva*, Platinėškės (Vilniaus r.): Arkadia T&P, 2016, 39, [1] p.: iliustr.
52. *Voldemaras ir Dusia: detektyvinės mįslės*, Kaunas: UAB „Jūsų Flintas“, 2004, 18 p.: iliustr.

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai 2022. –
Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023. – 144 p.

ISSN 2783-705X

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai skatina studentų mokslinį aktyvumą, formuoja humanitariniams tyrimams reikalingus įgūdžius, stengiasi aprėpti Lietuvos istorijos, archeologijos ir kultūros istorijos visumą. Leidinyje gilinamasi į Lietuvos valstybingumo, materialinės ir dvasinės kultūros raidą, jos sąveiką su aplinkiniais regionais.

Dailininkė *Jurga Tėvelienė*
Kalbos redaktorė *Ona Petrėnienė*
Maketuotoja *Nijolė Bukantiienė*

Vilniaus universiteto leidykla,
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete knygnas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt
9,7 aut. l.